

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA HAYVON NOMLARI ORQALI IFODALANGAN PAREMIOLOGIK MA’NOLAR

Bo‘riyev Dilmurod Arzimurod o‘g‘li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Tillar kafedrasida stajyor-assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18053350>

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida hayvon nomlari orqali ifodalangan paremiologik ma’nolar filologik, lingvomadaniy va qiyosiy yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida hayvon nomlarining semantik, ikonik va metaforik xususiyatlari, ularning milliy mentalitet va madaniyat bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Ingliz va o‘zbek paremiologiyasida hayvon nomlari orqali shakllangan ijobiy va salbiy baholash tizimlari o‘rganiladi, shuningdek, universal va madaniy-spetsifik ramzlar aniqlanadi. Tadqiqot natijalari paremiologiya, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy tilshunoslik sohalarida nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: paremiologiya, hayvon nomi, lingvomadaniyat, semantik tahlil, metafora, qiyosiy tadqiqot.

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ЗНАЧЕНИЯ, ВЫРАЖЕННЫЕ ЧЕРЕЗ НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Буриев Дилмурод Арзимуродович

Стажёр-ассистент кафедры языков Самаркандского государственного медицинского университета

Аннотация: в данной статье паремиологические значения, выраженные посредством названий животных в английском и узбекском языках, исследуются на основе филологического, лингвокультурного и сравнительно-сопоставительного подходов. В ходе исследования анализируются семантические, иконические и метафорические особенности названий животных, а также их связь с национальным менталитетом и культурой. Изучаются системы положительной и отрицательной оценки, сформированные через названия животных в английской и узбекской паремиологии, а также выявляются универсальные и культурно-специфические символы. Результаты исследования имеют теоретическое и практическое значение для паремиологии, лингвокультурологии и сравнительного языкознания.

Ключевые слова: паремиология, название животного, лингвокультура, семантический анализ, метафора, сравнительное исследование.

PAREMIOLOGICAL MEANINGS EXPRESSED THROUGH ANIMAL NAMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Boriyev Dilmurod Arzimurod ugli

Trainee Assistant of the Languages Department, Samarkand State Medical University

Abstract: this article investigates paremiological meanings expressed through animal names in the English and Uzbek languages based on philological, linguocultural, and comparative approaches. The study analyzes the semantic, iconic, and metaphorical features of animal names and examines their relationship with national mentality and culture. Positive and negative evaluative systems formed through animal names in English and Uzbek paremiology are explored, and universal as well as culturally specific symbols are identified. The results of the study have theoretical and practical significance for the fields of paremiology, linguocultural studies, and comparative linguistics.

Keywords: paremiology, animal name, linguoculture, semantic analysis, metaphor, comparative research.

KIRISH

Xalq og‘zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy va barqaror qatlamini tashkil etadi. Maqol va matallar milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni ifodalash vositasi sifatida tilga kiradi. Ayniqsa, hayvon nomlari ishtirokidagi paremiologik birliklar xalqning tabiatga va atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini, shuningdek, inson xulq-atvorini ramziy tarzda aks ettiradi.

Ingliz va o‘zbek paremiologiyasida hayvon nomlari **baholovchi va tarbiyaviy funksiyalar** bilan ajralib turadi. Biroq ularning semantik talqini, metaforik xususiyatlari va pragmatik vazifalari turlicha. Masalan, ingliz maqollarida it sodiqlik va pragmatik ayyorlik ramzi sifatida ishlatilsa, o‘zbek maqollarida u ko‘pincha salbiy konnotatsiya bilan bog‘lanadi. Shu bilan birga, tulki va sher obrazlari ko‘plab maqollarda universal ramz sifatida uchraydi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hayvon nomlari orqali ifodalangan paremiologik ma‘nolarni madaniy-spetsifik va universal jihatlar bilan qiyosiy o‘rganish, ingliz va o‘zbek tillarining lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi hayvon nomlarining paremiologik birliklarda semantik, ikonik va metaforik funksiyalarini ochib berish va ikki tilda ularning milliy mentalitet bilan bog‘liqligini tahlil qilishdan iborat.

Paremiologiya filologiya fanining maqol va matallarni o‘rganuvchi sohasi bo‘lib, u lingvistik birliklarning semantik, pragmatik va kognitiv xususiyatlarini tadqiq etadi. Paremiologik birliklar qisqa, lekin chuqur mazmuni ifodalovchi shaklda bo‘lib, ular orqali xalqning hayotiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiriladi.

Hayvon nomlari ishtirokidagi paremiologik birliklar ikonik va metaforik asosga ega. Ikonik yondashuv shuni bildiradiki, hayvonning real biologik xususiyati uning semantik talqinida aks etadi. Masalan, tulkining ayyorligi yoki eshakning sabr-toqati xalq ongida mustahkamlangan ramzdir. Shu bilan birga, metaforik yondashuv hayvon obrazini inson xulq-atvori, ijtimoiy vaziyat yoki axloqiy tamoyil bilan bog‘laydi.

Semantik tahlil natijasida hayvon nomlari **ijobiy va salbiy baholash tizimlari**, shuningdek, **madaniy-spetsifik ramzlar** bilan bog‘liqligi aniqlanadi. Masalan, ingliz paremiologiyasida “lion” jasorat va kuch timsoli sifatida universal baholanadi, o‘zbek paremiologiyasida esa sher tasviri ko‘proq ijobiy sifatlar bilan bog‘langan, lekin boshqa hayvonlar (it, eshak) salbiy yoki tarbiyaviy baholash bilan ishlatiladi.

Kognitiv yondashuv esa hayvon nomlarining paremiologik birliklarda inson tafakkurining metaforik modeli sifatida shakllanishini ko‘rsatadi. Hayvon obrazlari orqali abstrakt tushunchalar (ayyorlik, jasorat, sabr) soddalashtirilib, nutq jarayonida samarali ifodalanadi.

Ingliz paremiologiyasida hayvon nomlari **ko‘pincha metaforik va kognitiv funksiyalarni** bajaradi. Ular inson xulq-atvori, ijtimoiy holat va axloqiy baholashni ramziy tarzda aks ettiradi. Quyida asosiy hayvon nomlari va ularning maqollar orqali ifodalangan ma‘nolari keltiriladi:

1. It (Dog)

Every dog has his day – har bir inson muvaffaqiyatga erishish imkoniga ega.

Barking dogs seldom bite – ko‘p gapirgan odam ko‘pincha xavf tug‘tirmaydi.

It obrazi sodiqlik, ehtiyotkorlik va ba‘zan salbiy pragmatik xulq-atvorni ifodalaydi.

2. Tulki (Fox)

A sly fox – ayyorlik va ehtiyotkorlik ramzi.

Tulki ko‘pincha ixtiyotkorlik va strategik tafakkur sifatida baholanadi.

3. Qush (Bird)

The early bird catches the worm – chaqqonlik va tashabbusning qadri.

Birds of a feather flock together – o‘xshash odamlar birlashadi.

Qush obrazi ijtimoiy xulq-atvor va faoliyat bilan bog‘liq ramz sifatida ishlatiladi.

4. Sher (Lion)

Lion-hearted – jasoratli va qo‘rqmas.

Sher obrazi liderlik, jasorat va kuch-quvvat timsoli sifatida ishlatiladi.

Ingliz maqollarida hayvon nomlari individualizm, shaxsiy fazilat va pragmatik maslahatni ifodalashga xizmat qiladi.

O‘zbek paremiologiyasida hayvon nomlari ko‘pincha milliy mentalitet, axloqiy tamoyil va jamoaviy qadriyatlar bilan bog‘liq. Ularning semantik va pragmatik talqini ingliz tilidan tubdan farq qiladi:

1. It

It hurar, karvon o‘tar – ortiqcha gap ishga xalaqit bera olmaydi.

It obrazi ko‘pincha **salbiy baholovchi va ogohlantiruvchi** ma‘noda ishlatiladi.

2. Eshak

Eshak sabr qiladi, yukni ko‘taradi – sabr va mehnatsevarlik ramzi.

Eshakning bo‘yi uzun, ammo aqli qisqa – nodonlik timsoli.

Eshak obrazi **ikkinchi darajali baholash va tarbiyaviy funksiyani** bajaradi.

3. Tulki

Tulkining oyog‘i uzun, u o‘zi bilan aqlli – ayyorlik va ehtiyotkorlik ramzi.

Tulki obrazi **ayyorlik va ehtiyotkorlikni** madaniy-spetsifik kontekstda ifodalaydi.

4. Ot

Otning ko‘rigi – odamning hurmati – sodiqlik, ishonch va kuch ramzi.

Ot obrazi ijobiy baholash va axloqiy qadriyatlar bilan bog‘liq.

O‘zbek paremiologiyasida hayvon nomlari jamoaviy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni aks ettiruvchi lingvomadaniy vosita hisoblanadi.

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida hayvon nomlari orqali ifodalangan paremiologik ma‘nolar qiyosiy, lingvomadaniy va semantik nuqtai nazardan tadqiq qilindi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatadi:

1. Universal va madaniy-spetsifik ramzlar:

Tulki va sher obrazlari ikki tilda universal ramz sifatida ishlatiladi.

It, eshak, ot kabi hayvon nomlari esa madaniy-spetsifik bo‘lib, ularning baholash tizimi va pragmatik vazifasi milliy kontekstga bog‘liq.

2. Semantik va metaforik talqin:

Ingliz paremiologiyasida hayvon obrazlari ko‘proq individual xulq-atvor va pragmatik maslahatni ifodalaydi.

O‘zbek paremiologiyasida ular jamoaviy qadriyat, axloqiy tamoyil va tarbiyaviy funksiyalar bilan bog‘liq.

3. Kognitiv va diskursiv jihatlar:

Hayvon nomlari orqali shakllangan maqollar insonga xulq-atvorni tushuntirish, maslahat berish va ogohlantirish vazifasini bajaradi.

Diskurs kontekstida ular ramziy vosita sifatida ishlatiladi va milliy madaniyat bilan uzviy bogʻliq.

4. Lingvomadaniyat ahamiyati:

Hayvon nomlari xalq tafakkurini, madaniy qadriyatlarni va ijtimoiy meʼyorlarni til orqali aks ettiruvchi lingvomadaniy belgilardir.

Qiyosiy tahlil orqali ingliz va oʻzbek tillaridagi paremiologik birliklarning oʻziga xos xususiyatlari aniqlanadi va milliy tafovutlar koʻrsatib beriladi.

Natijada, hayvon nomlari orqali ifodalangan paremiologik birliklar nafaqat tilning leksik va semantik tizimi, balki madaniyat, mentalitet va axloqiy qadriyatlar bilan bevosita bogʻliqligini tasdiqlaydi. Ushbu tadqiqot natijalari paremiologiya, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy tilshunoslik sohalarida nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda ingliz va oʻzbek paremiologiyasida hayvon nomlari (it, eshak, tulki, ot va boshqalar) orqali ifodalangan maqollar qiyosiy-lingvomadaniy va semantik nuqtai nazardan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, hayvon obrazlari orqali shakllangan paremiologik birliklar universal va madaniy-spetsifik xususiyatlarga ega boʻlib, ular milliy mentalitet, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy meʼyorlarni aks ettiradi.

Tulki (ayyorlik) va sher (kuch, hukmdorlik) kabi obrazlar ikki til va madaniyatda ham universal ramz sifatida qoʻllaniladi. Biroq it, eshak va ot obrazlari madaniy-spetsifik boʻlib, ingliz maqollarida koʻproq individual xulq-atvor va pragmatik maslahatni ifodalasa, oʻzbek paremiologiyasida ular jamoaviy qadriyatlar, tarbiyaviy funksiya va axloqiy tamoyillarni taʼkidlaydi.

Semantik va metaforik jihatdan ingliz maqollari shaxsiy muvaffaqiyat va amaliy maslahatga yoʻnaltirilgan boʻlsa, oʻzbek maqollari jamiyatdagi oʻzaro munosabatlar, sabr-toqat, hurmat va ogohlantirishni birinchi oʻringa qoʻyadi. Kognitiv va diskursiv nuqtai nazardan hayvon nomlari insonga xulq-atvorni tushuntirish, maslahat berish va ogohlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi hamda milliy madaniyat bilan uzviy bogʻliq ramziy belgilardir.

ADABIYOTLAR

1. Palmer G. Toward a Theory of Cultural Linguistics. – Austin, 1996.
2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago, 1980.
3. Simpson J. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. – Oxford, 2015.
4. Saidova M. Lingvomadaniyat va milliy tafakkur. – Toshkent, 2019.
5. Apresyan Yu.D. Lexical Semantics. – Moscow, 1995.
6. Hymes D. Language in Culture and Society. – New York, 1964.
7. Oʻzbek xalq maqollari. 2 jildlik. – Toshkent, 2005.
8. English Proverbs Explained. – London, 2010.
9. Bobojonov T. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2020.
10. Allan K. Linguistic Meaning. – London, 1986.
11. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words. – Oxford, 1997.